

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

MUA‘LLİM NÂCİ’NİN İ‘CÂZU’L-KUR’AN ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU

BİTİRME ÖDEVİ

HAZIRLAYAN

Şerife KELEŞ

G120400101

Yrd. Doç. Dr. Harun ABACI

SAKARYA-2017

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

MUA‘LLİM NÂCİ’NİN İ‘CÂZU’L-KUR’AN ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU

BİTİRME ÖDEVİ

HAZIRLAYAN

Şerife KELEŞ

G120400101

Yrd. Doç. Dr. Harun ABACI

Bu bitirme ödevi .../.../2017 tarihinde kabul edilmiştir.

SAKARYA-2017

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Hiç bir peygamber yoktur ki, zamanındaki insanların inandıkları mucize(ler) kendisine verilmiş olmasın. Mucize olarak bana verilen ise, bana vahyettiğı Kur'an'dır. Dilerim ki kıyamet günü peşinden gideni en çok olan, ben olurum" (Buhârî, İ'tisam, 1). Kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerim indirilmiş son ilahi kitap olmak üzere, her yönüyle mûciz bir özelliğı sahiptir. Bunu gerek tehdidi bildiren âyetlerden gerekse ifadelerindeki anlam zenginliğinden anlıyoruz.

Bu tez çalışmasında Mua'İlim Nâci' nin İ'câzü'l-Kur'ân adlı eseri transkribe edilerek, Kur'ân'ın i'câz yönüne âyetlerle mûcizliğine işaret edilmiştir.

Bu tezin hazırlanmasını titizlikle takip eden ve her zaman beni çalışma konusunda gayretlendirmeye çalışan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Harun ABACI hocama katkılarından dolayı teşekkür eder, saygı ve sevgilerimi sunarım. Maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda hissettiğim ve varlıklarına şükrettiğim annem ve babama cân-ı gönülden muhabbetlerimi sunar, dua ederim.

Şerife KELEŞ

Sakarya-2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	3
GİRİŞ	5
BÖLÜM 1: MUALLİM NÂCİ’NİN HAYATI	6
1.1 HAYATI.....	6
1.2 ESERLER	7
BÖLÜM 2: İ‘CÂZU’L-KUR’AN ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU	9
SONUÇ.....	25
KAYNAKÇA	26

GİRİŞ

Her Müslüman kendi kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim'i bilmeyi, en güzel şekilde okumayı ve gereğini yerine getirmeyi ister. Nitekim de bu herkesin yapması gereken vecibelerdendir.

Kur'an'da i'cazü'l-Kur'an terkibi geçmemekle birlikte Kur'an - ı Kerim'in beşer sözü değil insanların benzerini meydana getirmekten aciz kaldıkları ilahi bir kelim olduğu hususu ısrarla belirtilmektedir.

Bu çalışmada Mua'llim NÂCÎ' nin İ'câzü'l-Kur'an adlı eserinin transkripsiyon edilmesi amaçlanmış olup, Kur'an'ın icaz yönlerine kısa ve öz değinilmiştir. Çalışmada Sûre-i Fâtiha temel alınarak ve buna diğer sûrelerden deliller getirilerek Kur'an'ı Kerim'in mûcizliğine işaret edilmiştir. Yine yazar, farsça beyit ve Arapça şiirlerle de bu konuyu desteklemiştir.

BÖLÜM 1: MUALLİM NÂCİ’NİN HAYATI

1.1 HAYATI

Dil, edebiyat ve edebiyat tarihi çalışmaları, tercümeleri, tenkitleri ile Tanzimat devrinin en çok şöhret kazanmış şâirlerinden biri olan Mua‘llim NÂCİ, 1850’de İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Ömer’dir.

Feyziye mektebinde Kur’ân’ı ezberleyen büyük kardeşi Sâlim’in yardımı ile Türkçe ilm-i hal, bâzı risaleler okuyan Nâci 1858’de ticaret için İstanbul’a gelen dayısı kalaycı Ahmet Ağa’nın dönüşünde annesi ile Varna’ya gitmiş ve bir yıl sonra babasını kaybetmiştir. Dayısı kendilerini tekrar Varna’ya götürmüş ve buraya yerleşmişlerdir. İlmi tahsiline de burada devam etmiş; Komyano Efendi’den Fransızca, Müfti- zade Abdülhalim Efendi’den sülûs ve nesih yazısı ile arabi ilimlere ait mukaddematı öğrendi; yine bu tahsili sırasında hattatlık almıştır. Yazdığı levhalarda Ömer Hulûsi mahlasını kullanmıştır; bir Mushaf-ı Şerif’te de bir imzasının bulunduğunu kendisi kaydeder. Varna’ da Rüştîye Mektebi açılınca ilim tahsil ettiği hocaları mua‘llimliğe getirilince, “mua‘llim-i sâni” olarak Nâci’de bu mesleğe girdi (1867).

Muallim Nâci’nin hayatı Kürt Said Paşa’nın 1876’da Varna’ya mutasarrıf olmasıyla değişti. Said Paşa onu yanına hususi kâtip olarak aldı. Paşa ile birlikte önce Tulçı’ya giden Nâci, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlaması üzerine onunla beraber İstanbul’a geçti. Said Paşa Yenişehirfeneri’ne tayin edilince Nâci’yi de beraberinde götürdü. Burada Yenişehirli Avni Bey ile tanıştı. İstanbul’a döndüğünde Anadolu müfettişi Said Paşa ile birlikte Halep, Diyarbekir, Ma’mûretülazîz (Elazığ), Sivas, Erzurum, Trabzon ve çevresinde dokuz ay kadar dolaştı. Said Paşa’nın Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliğine tayini üzerine Mektûbî Kalemî mümeyyizi olarak Sakız adasına gitti (Haziran 1881). Burada iken Tercümân-ı Hakikat gazetesine gönderdiği “Kuzu”, “Şâm-ı Garîbân” ve “Nusaybin Civarında Bir Vadi” gibi şiirleri, onun edebî şahsiyetinin teşekkül etmeye başladığını gösteren başarılı ilk örneklerdir. Bir müddet sonra İstanbul’a döndü ve Ahmed Midhat Efendi’nin isteği üzerine Tercümân-ı Hakikat’in edebî sütununu yönetmeye başladı (Ocak 1883). Gazetede yazdığı şiirler ve Fransızca’dan yaptığı çeviriler kendisini kısa zamanda şöhrete kavuşturdu. Hersekli Ârif Hikmet Bey, Kâzım Paşa gibi şairlerin onun gazellerine nazîre söylemesi şöhretinin belli bir çevrede yayılmasını sağladı.

1887'den itibaren yalnız başına Mecmûa-i Muallim*i neşretmeye başlayan Nâci'ye, 1889'da Stockholm'de toplanan VIII. Müsteşrikler Kongresi tarafından Türkçe'ye yapmış olduğu hizmetlerden dolayı altın madalya verilmesi kararlaştırıldı. 1890'da bir süre Mürüvvet gazetesinde başmakale yazdı. 1891'de "Gazi Ertuğrul Bey" adlı manzumesini padişaha takdim edince II. Abdülhamid onu Osmanlı tarihini kaleme almakla görevlendirdi; ayrıca rütbe ve nişanla ödüllendirilip kendisine maaş bağlandı (6 Nisan 1891). Bunun üzerine Nâci zamanının büyük bir kısmını Osmanlı tarihini yazmaya ayırdı. Bu maksatla 1892 yılının Eylül ayında Şeyh Vasfî ve Ali Rızâ Bey ile birlikte Söğüt, Bilecik, Eskişehir, Yenişehir, Bursa ve İzmit'e bir gezi yaptı. Fakat dönüşünde geçirdiği bir kalp krizi sonucu 25 Ramazan 1310 (12 Nisan 1893) tarihinde Fatih'teki evinde öldü ve ertesi gün Divanyolu'nda II. Mahmud Türbesi'nin hazînesine defnedildi.

Değişik alanlarda eser veren Muallim Nâci'nin en önemli yönü şairliğidir. Şiirleri divan geleneğini sürdürenler ve yeni tarzda olanlar diye iki grupta ele alınabilir. Eski tarzdaki şiirlerinin önemi geleneği sürdürmek amacıyla yazılmış olmasından gelmektedir. Yeni tarz şiirleri ise yeniliklere yabancı kalmadığını gösteren örneklerdir. Onun "Kuzu", "Kebûter", "Dicle", "Feryad", "Şâm-ı Garîbân", "Nusaybin Civarında Bir Vadi" ve "Avcı" gibi şiirleri şekil bakımından olduğu kadar muhteva bakımından da yeni kabul edilmiştir. Nâci'nin şiirlerinin çoğunda hayatta özlediği mutluluğu bulamamış yalnız bir insanın hüznü dikkati çeker. Hayal, duygu ve söyleyiş bakımından zaman zaman orijinal sayılabilecek buluşları da olan Nâci şiirlerinde ve nesirlerinde Türkçe'yi hatasız ve güzel bir şekilde kullanmıştır. Şiirlerinin büyük bir okuyucu kitlesi tarafından sevilmesi daha çok Türkçe'yi rahatlıkla aruz veznine uydurabilmesi ve külfetsiz, sade bir üslûpla yazmasından ileri gelmektedir. Türk şiirinde Tefik Fikret, Mehmed Âkif (Ersoy) ve Yahya Kemal'in (Beyatlı) aruzu başarıyla kullanabilmelerinin arkasında Muallim Nâci'nin çabalarının bulunduğu bilinmektedir. Nâci'nin nesir dili, Tanzimat'ın ardından gazete diliyle başlayan sadeleşme hareketi içerisinde bir merhale teşkil etmektedir.

1.2 ESERLER

Eserleri, pek çok alanda eserler veren Nâci, daha çok yeni şekillerle yazılmış şiirlerden meydana gelen Ateşpare adlı eseriyle şöhret bulmuştur. Şiirleri ve manzum hikâyeleri, edebi tenkitleri ve sözcük çalışmaları, biyografileri, hatıraları, mektupları, tercümeleri ve diğer bazı eserleri vardır ki onlardan birisi de İ'câz-ı Kur'ân'dır. (İstanbul 1301).

Arapça, Farsça ve kendisine ait bazı manzum parçaların yer aldığı eser Fahrüddin er-Râzî'nin Asrar-ı 'akliya makalesinin tercümesinden önce Kur'an'ın ifadesindeki güzelliğ ve vuzuh üzerinde durmuştur; son kısımda müellif ile bu makalesi hakkında fikirlerini, Kur'an'ın mana derinliği üzerinde durmuştur.

BÖLÜM 2: İ‘CÂZU’L-KUR’AN ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU

Şükrânem;

İ‘câz-ı Kur’ân makalesini tercümân-ı hakikat eztâsıyla neşretmekten asıl maksadım bi nihaye mebâhis müfide-i hâvi bulunan arabi kitaplarımızın böyle parça parça olsun lisan-ı Osmaniye tercümesi için erbab-ı iktidara teşvik idi.

Bu teşvikim pek yolundadır sanıyorum.

Metnimizde lisân-ı ‘araba intisabı olanlar az değil, hususiyle medreselerimizde bunca fazla var.

Bunlar âmây-ı müstefid edeceğinde şüphe olmayan böyle tercümelerle iştigal etseler etlai’ hevasa mahsur kala nice maâ‘ruf-i islâmiyeyi meydana koymak gibi büyük hizmette bulunmuş olarak daha ziyâde memdûhat kazanmazlar mı?

İ‘cazü’l-Kur’an gazeteye konulduğu ‘münhebat-ı tercüman-ı hakikate dahi nakil olduğu halde erbab-ı mütalaa’-nın rabet fevkaladesine mazhar olması ciheti ile evday-ı kiramın vaki’ olan ricallerini mebnidir ki böyle ayrıca kitap olacak dahi tabi’ ettirilmiştir.

Eserimin kazandığı hüsn-i teveccühünden hissedar, iftihar olmaklığım tabi’dir. Muhibban-ı i‘caz-ı Kur’an’a arz-ı şükran eylerim.

Dediğim erbab-ı iktidarın bundan daha güzel olacağında şüphe ettiğim bir takım asar-ı mütercime ile sahâif-i matbûât-ı tezyin eylediklerini görmekle dahi bahtiyar olursam maksad-ı a’la husûle ermiş demek olacağından elbette iftihârım arınar.

Mua’llim Nâci

İ‘câz-ı Kur’ân

Kitab-ı mukaddesimiz Kur’ân-ı hâkimin i‘câzından kim bahsedebilecek? Sözdeki i‘câzın merâtibinden habir olan fusha belegan değil mi?

Hal buna anlar ne kadar bahis i‘cazda iktidar gösterilirse karşılarında Kur’an’ın kuvve-i i‘caziyesi o kadar büyür. Anlar bahislerinde ne kadar a’lay-ı efkâr ederlerse nazarlarında Kur’an o kadar tea’la eder. Hayır! Kur’an’ın kuvve-i i‘caziyesi o kadar büyümez. Kur’an o kadar tea’la etmez. Fushâyâ, belağâyâ öyle gelir.

Kur'an zaten hayal-i beşere sığmayacak derecede büyüktür. Efkâr-ı 'âliyyeyi yanında sefil gösterecek mertebede mütea'lidir.

Fushâ, beleğâ i'caz-ı Kur'an'ı hakkıyla nasıl tarif edebilsinler? Onların efkârı yoksulmuş ise meâ'l-i âmuzı kün ve mekân olan Kur'an lâmekânının tenzili sayesinde yoksulmuştur. Kimdir 'âciz insan? Nedir i'caz-ı Kur'an?

Kur'an bi raybin mahiyetini bilmek ile 'âlemü'l-gaybın hakikatini bilmek beyninde ne fark vardır? Menzîl-i Kur'an mahlûk değil, Kur'an da mahlûk değil. Menzîl-i Kur'an ezeli, ebedi. Kur'an da ezeli, ebedi.

Hakikat-ı Hâlik'ı bilmek isteyen, mâhiyet-i Kur'an'ı bilsin!

İkisi de bilemeyeceğini anlayacak kadar fikri olan mahlûk i'tirâf-ı 'aciz etsin ki bu i'tirafın zımmında derecât-ı i'caz-ı Kur'an'dan bize en garip bulunan dereceye bâri idrak etmek gibi bir eser 'irfan göstermiş olsun.

İ'tiraf-ı 'aciz 'irfandır. Hakikatte bu 'irfanın tahsili için değil midir ki Kur'an'ın yeryüzünü ilk tenvir ettiği zamanlarda 'arabın en güzide fushâsı, beleğâsı henüz 'acizlerini bilmediklerinden gözlerine gösterdikleri ba'zı âyet-i celîleyi tenzir sevdasıyla birçok uğraşmışlardır?

Biz şunu da i'tiraf edelim ki bu uğraşış meşâr-ı ileyhim için bir 'ayb olmak şöyle dursun, büyük bir meziyet 'addolunur. Bir kuvvete karşı tahkiksiz, tecrübesiz i'tiraf-ı 'aciz etmeyi büyükler küçüklük bilirler.

Bu yolda olan i'tiraf-ı 'aciz 'irfan değildir. 'irfanın hiçbir vakitte kabul edemeyecekleri meskenettir. 'Aciz 'acizini bil içtihat bildikten sonra sevk-i insaf ile i'tiraf etmelidir. Yoksa < mu'ciz > denilen şeyin derece-i kuvvetini takdir etmeden karşısında < ben 'acizim > diye büzülüp durmak vicdansızlıktan, taklitten neş'et eder.

Kur'an-ı enâmil-i mutahhireye ziya bahş oldukça lisân-ı takdîr ile yâd olunur. O sanâdîde 'arab ki Kur'an'a benzeyecek söz bulmak için son dereceye kadar et'ab-ı zihin ve a'mel-i selîka ederek O mu'cize-i lahûtiyenin âyet âyet gösterdiği Kibriyânıma şivelerden tenzîr-i değil, taklîdî dahî kabul olmayacağına yakîn hâsıl eyledikten sonra <secedtü lifesahatihi> i'tiraf-ı vicdanisiyle huzur budur kâmilde yoksulup yoksulup da nihâyet-i şerri mesârâne inhitâtâ mecbur olan havai fişenkler gibi serfür-ü bürde-i 'aciz ve hayret olmuşlardır.

Kur'an'ın büyüklüğüne dikkat etmelidir ki muâ'rız-ı, hasmı olanlara dahî 'acizlerini bildirmek suretiyle ilham 'irfan olmuştur.

Kur'an zâten dosttan, düşmandan müstağnîdir. O bir hurşit-i bî zevali âlihidir. Kâinât-ı

nûra gark eder durur. Andan müste'id-i iste nâra olanlar istifada ederler.

Hükm-i Kur'aniye ahlâkü'l-âlihiyye demek olduğu için Kur'an'da menzilî gibi <ganiyyün 'ani'l-âlemîn>dir. Bununla beraber menzil-i ileyhi gibi de <rahmeten li'l-âlemin>dir.

Kur'an dedikçe Hazret-i Muhammet, Hazret-i Muhammet dedikçe Kur'an demiş kadar olanlara <Rahmeten li'l-âlemîn> ta'biri secanîsî Hazret-i Muhammet'le birden Kur'an-ı ihtâr eder. Kur'an ansız, O Kur'an'sız tasavvur olunabilir mi?

Rûhu'l- kâinat Efendimiz'in Kur'an ile ittihâdı ma'neviyyun indinde söz götürür mesâil-i ma'rifetten değildir. Hatta ser-şâr-ı feyz-i Muhammedi olan ekâbir-i ümmetten olan biri: ¹

<أنا القرآن والسبع² المثاني> diye bu ittihâdın ba'zı verise-i nebîde dahî tecelli edebileceğine şâhit 'âdil olarak kendini göstermiştir. Bunlardan bir diğeri ise:³

<Ki tûyi gûyem her agâhî menem>

<Her çî gûyem âfitâb-ı rûşenem>

Kavliyle iş yalnız ittihât sözünü söylemekte olmayıp vicdanen hakikat ittihâdı görmekte olduğunu vahdet-i peristan ümmete muhakkıkâne ihtâr eylemiştir. Ne büyük kitap! Ne 'âli Peygamber! Ne mes'ûd ümmet!

İ'câz-ı Kur'an-ı en vâzıh, en şa'sa'lı burhanlarla ispat eden yine Kur'an'dır. Ezcümle tarz-ı bedi' nazmından anlayabildiğimiz ma'nayı celili elfaz-ı 'osmaniye ile hüsn-i ifadeye pek çok çalıştığımız, mümkün olduğu kadar lafzen mütenevvi' tercümelerini yazdığımız halde bunlardan hiçbirinin o ma'nayı dilhavamız üzere ihtiva edemediğini insâfen teslim ile bir mu'cizesine daha iman eylediğimiz “وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ”⁴ ayeti arapta fesâhat ve belâğatın vâsıl mertebe-i kusvâ olduğu bir zamanda 'umûma meydan okumuş iken buna sihre-i udebayî kavm ancak bir sükût meshûrâna ile mukâbele edebilmişlerdir.

<Tâ rûz-ı kıyâm olur salâr gû>

<Erbâb-ı şeke ki emr-i " Fe' tü" >⁵

Tabi' müstakîm, zevk-i selîm ashâbına göre i'câz-ı Kur'an vahdet-i alihîyye gibi muhtâc-ı ispat değildir. Mütedebbiri Kur'an olan her ilahî vicdân, bu i'câz için vücudu 'ârifte yedullah ile ikâme olunmuş bir burhandır.

¹ Şeyh Ekber

² “Ben Kur'an'ım ve yedi sûreden biriyim.”

³ Hazreti Mevlana

⁴ Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydın onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). (Bakara 2/23)

⁵ Ziya paşa

İ'lam ulemâmızın bu babda irât edegeldikleri delâili-i kâhire bu 'arifine değil, haklarında "أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا" buyurulmuş olan tıba'-ı meu'ce erbabına nazır bulunur. Bu yolda kahr-ı münkerin içün hâme-i hamîyyete sarılıp:

> نفس بلند صوتم جرس بلند صیتی

> 7 قلم جهان نور دم علم جهان ستای

Fahriyesine cidden liyâkat gösteren büyüklerimiz kantara-i müfekkireden geçirilecek olsa en serfirâzlardan biri olmak üzere hazret-i Fahreddin Râzi müsadif nazar-ı tebcîl olur.

Meşâr-ı ileyhi delâili i'câz-ı Kur'an-ı muhalifine karşı bir takrîr-i mu'cizle tafsil ettiği sırada der ki:

< Kur'an hakkında ne diyeceksiniz? Diyeceğiniz ikiden fazla hali olamaz. Ya (Kur'an fesâhat ve belâgatçe haddi i'câzdadır.)dersiniz. Yahut hadd-i i'câza varamadığınızı iddia eylesiniz. >

< Vech ola göre bedîhîdir ki i'câz-ı Kur'an sâbit olmuş olur. Ya vechi sâniye göre sâbit olmuş olmaz mı? Mâdemki Kur'an hadd-i i'câzda değilmiş, fesâhat ve belâgatın son derece vâsıl oldukları iddiâ'sında, kudret-i edebîyyelerinin olancasını sarf ile mütemâdiyen Kur'an'a galebe sevdasında bulunan teşzîbânân 'arap için bu kitabın parlak 'ad etmedikleri bir sûresine olsun nazire yazamadılar da öyle söndüler, kaldılar? Za'mınızca haddi i'câza varmamış olan Kur'an'ın haddi i'câza varmış bulunan sahnûran 'araba bir galebe-i külliye ile iskât etmiş olmasından büyük i'câz mı ararsınız? >

<Kur'an hakkında bu iki türlü sözden başka bir diyeceğiniz var ise söyleyin. Yok ise nâçar teslim edeceksiniz ki iki surette de Kur'an'ın i'câz-ı sabittir.>

Fena-ü fillah, beka-ü billah meselesine dair hazret-i Mevlana Celalettin'in lisan-ı kudsiyesinden cereyan eden kelime-i mükâşifâne arasında kim bilir ne sırr-ı ilahiye mebni:

<Enderin bahs ez hered zerre bin bedî>

<Fahr-i râzi dâni - i dîn bedî>

<Lik çün " men şen yezuk" lem yedur buved>

<Akl u tahayyulât-ı o hayret füzüd>

Beyitlerinin dahi bulunması Cenabı Fahreddin'i hâiz olduğu rütbe-i ulyay-ı ilmiyeden tenzîl etmez.

Fahreddin'in <Mefâtihu'l Gayb > ına bakılsın. İnsanın gözü, gönlü açılır. Ona tetkikât hakîmanedir.

⁶ Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?

⁷ Şeyh Nizâmi

Anda der ki: < Bir zaman (yalnız sûre-i kerime-i Fatiha'nın hâvi olduğu fevâid ve nefaisten on bin kadar mesele istinbatı mümkündür.) sözü lisanımdan sadır olmuş idi. Bazı hassâd-ı beni de kendileri gibi ispat edemeyeceği iddiâ'larda bulunur, söylediği sözü ispat kaydında bulunmaz âdemlerden zan etmekle beraber dekâyık-ı furkaniyeden bi behre bulundukları cihetle Fatiha hakkında beyan ettiğim hakikat-i istiba'd eylediler. Mefatihü'l Gayb'i tasnife başlayınca Fatiha'da o kadar mesele istinbatı mümkün olduğunu hem hassada hem de ashâb-ı reşâda göstermek için şu mukaddimeyi tertîb eyledim.>

Hazret-i Râzi mukaddime-i mezkûra da hakikaten sure-i Fatiha'nın o kadar fevâid ve nefâisini beyan eylemiştir ki ümmü'l- Kur'an'a dâir bu derece tetkîk ve tafsîl müfessirin ulemâmızdan hiçbirisine müyesser olmamıştır diyebiliriz.

Bir vakitten beri bu mukaddimenin müstefid olmakda bulunduğumuz cihetle şu istifâdan kârini dahî hisseminde etmek için mukaddimenin <sûre-i Fatiha'dan müstenbid esrâr-ı 'akliyye> sırrı levhâlî bâbını burûca 'âli ederiz:

**

*

<Sûre-i Fâtiha'dan müstenbid>

[Esrar-ı akliyye]

Rabbi'l-âlemin evvel Fâtiha'dan <Elhamdülillah> buyurunca güya birisi çıkıp dedi ki:

<bu cümleden iki şey anlaşılır: biri ilâhın vücûdı, diğeri ânın istihkâkıdır. İlâhın vücûdunu ne ile bilelim? Hem de istihkâkını nasıl anlayalım? Bunların ikisi de delil ister.>

Birinci suâle <rabbi'l-âlemin>kavliyle, ikinci suâlede <er-Rahmanirrahim mâliki yevmiddin> kavliyle cevap verildi.

Cevâb-ı evvel şu vecih ile izâh olunur:

Bir şeyin vücûdını bilmemiz ya zarûri yahut nazarî olur.<vücûd-ı ilâhiyi bilmemiz zarûridir.>denilemez. Bizzarûra bilinecek şey ânın bizzarûra bilinemeyecektir. Demek olur ki ilahı ancak 'ilm-i nazarî ile bileceğiz. 'İlm-i nazarî ise delilsiz tahsil olunamaz.

Vücûd-ı Âlihe delil nedir? Şu 'âlem mahsus! Kâinat-ı nazarı dikkate aldığımız halde anlarız ki arz, sema, bihâr, maa'den, nebatat, hayevanat bir mûcide, bir müdebbire, bir murabiyeye mübkiye muhtaçtır. O muhtâc-ı ileyhi dahî ilahtır. İşte <Rabbü'l-âlemin> kavli bu sûretle kâdir, hâkim bir ilâhın vücûduna işaret olur.

**

*

((Latîfe))

1

< 'Âlemin> kâffe-i mâsiva Allah'ı cami'dir. Bu cihetle <Rabbü'l-âlemin> ta'biri cemi-i mâsivanın Cenâb-ı hakka iftikârını, vücutça icadına, bekâca ihtiyacını gösterir. Şu halde ta'bir-i şerif her ferdin, her 'arzın vücûd-ı ilaha bir burhan bâhir bulunduğuna işâret olmuş olur. <Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı işâret ederler. >

âyeti bu ma‘nayı muvazzahtır.

<Latîfe>

2

< ‘Âlemleri yaratan Allah’a hamd olsun> buyurulmadı.< ‘Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun> buyuruldu. Bunun hikmeti de şudur ki her hâdisin hâl-i huduste bir muhdise muhtaç olacağı meselesinde ‘âlem müttefiktir.

Hudüs elbette bir muhdisin vücûdunu îcâb eder. Fakat bir hâdisin hâl-i bekâda bir mübkîye muhtâç olup olamayacağı meselesinde ekvâl muhtelifdir. Bir şeyin hâl-i bekâda bir mûcîr murabbiyeden müstağnî bulunacağını iddiâ edenlerde vardır. Hulâsa eşyanın hâli hudûside bir mûcîde iftikârı nezd-i ‘ukelâda müttetik ‘aleyhtir. Lakin hâli bekâda bir mübkîye, bir murabbiyeye müttekir bulunup bulunmayacağına ihtilaf edilmiştir. <Hâlik>a bedel <Rab> irâd buyurulmuş ise kâffe-i mâsivayı Allah’ın ne hâl-i hudûside ne de hâl-i bekâda Cenâb-ı Haktan müstağnî bulunmayacağını bildirerek ortadan ihtilâfı kaldırmıştır.

<Latîfe>

3

Sûre-i Fâtiha’nın bir ismi de “Ümmü’l-Kuran” olmakla bu sûrenin menbe-i’ meâ’ni olması, suveru sâirinin dahi mütea‘şşib cedâvel hükmünde bulunması lâzım gelir.

Kur’ân-ı Kerim’de Fâtiha’dan başka dört sûre daha yine böyle <Elhamdülillah> kavliyle başlanmıştır.

Bunlardan birincisi sûre-i Enâ’m’dır ki olanda <Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur.> görülür. Bu ise Fâtiha’daki <Rabbi’l-‘âlemin>de munderic olan aksâm-ı kâinatın ancak bir kısmını gösterir. Zîra < ‘âlemin> lafzının –semavât, arz, nûr, zulmet dahi dâhil olduğu halde- cemii’ mâsiva Allah’a şumuli vardır. Demek oldu ki sure-i Enâ’m’ın ibtidâsı sure-i Fâtiha olandan bir şu‘bedir.

İkincisi sûre-i Kehf’ dir ki < Kuluna kitap indiren Allah’ a hamd olsun > okunur. Bundan maksût maâ’rif-i âlihiyye ile terbiye-i ervâhıdır. Çünkü inzâl buyurulan kitâb-ı hâkim mükâşefet ve müşâhedâtın yegâne sebebi husûlidir. Binaen ‘aleyhi sûre-i Kehf’in evveli fakat terbiye-i ruhâniyeye işaret olmuş olan Fâtiha’nın “rabbi’l-‘alemin”in kâffe-i ‘avâlim hakkında bir terbiye-i ‘umumiyye göstermektedir ki bundan terbiye-i ruhâniye gibi terbiye-i cismâniye dâhi dâhil bulunmak tabi’idir. Öyle ise sûre-i Kehf’in ibtidâsı da Fâtiha’nın evvelinden bir cüz’i olmuş oldu.

Üçüncüsü sûre-i Sebe’dir ki evvelinde “Hamd, göklerde ve yerlerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah’a mahsustur.” bulunur. Sûre-i Enâ’m’ın evvelinde semâvât ve arzın hâliki hak olduğu zikrolunmuştur. Sûre-i Sebe’nin evvelinde de semâvât ve arzın hâvi bulundukları eşyanın dahi mâliki hak olduğu beyân buyuruluyor. Sûre-i Enâ’m’ın evveli gibi sûre-i Sebe’nin ibtidâsı dahi evvel-i Fâtiha da dâhil bulunduğu zâhirdir.

Dördüncü sûre-i Melâike’dir ki evvelinde <Gökleri ve yeri yaratan Allah’a hamd olsun

> a tesâdüf olunur. <halk> takdîr, <fatır> îcâd ma‘nasına olduğuna göre sûre-i Ena‘m ile sûre-i Melâike’nin evvellerinde gördüğümüz âyetler yekmeâ‘l değil, başka başka ma‘nalara şâmilidir. Bununla beraber sûre-i Melâike’nin evveli dahi diğerleri gibi evvel-i Fâtiha’da dâhildir.

Şurası da şâyân-ı dikkattir ki sure-i Enâ‘m da Cenâbı-ı Hakk’ın hâliki âsimân ve zemin olduğu gösterildikten sonra câi’l-i zulmet ve nûr bulunduğu bildiriliyor. Sûre-i Melâike de ise göğün, yerin hatırı olduğu beyân olunduktan sonra câi’l-i rusulu Melâike bulunduğu tefhim buyuruluyor. Sûre-i Enâ‘m da semâvâtın ve arzın halkinden sonra cea‘le nûr ve zulmet zikrolunuyor. Sure-i Melâike’de ise fâtır, semâvât ve arzı sözünden cea‘le ve ruhâniyet bahsine intikal buyuruluyor.

Bu kadar esrâr-ı ‘acibenin, bu kadar letâif-i ‘âliyenin < Hamd ‘âlemlerin Rabbi olan Allah’adır.> bahr-i ‘azâmında dâhil ve câi’l bulunması îmân-ı efzây-ı Kuraniyan değildir?

İşte tebyîn etti ki bizim şu âli < Rabbi’l-‘âlemin> vucûd-u âlihe kadîme delildir.

**

*

<Rabbi’l-‘âlemin> ilâhın vucûduna delâlet ettiği gibi fî zatihi mekân ve zamandan müteali olduğuna delâlet eder. Çünkü yukarıda beyân ettiğimiz vech ile <‘âlemin> lafz-ı kaffei masiva Allah’ı cami’idir. Mekân ve zaman ise elbette masiva Allah’tan ma’duttur. Binaen aleyh <Rabbi’l-‘âlemin> hudânın hâlik-i mekân ve zamanın olduğuna dâldir. Vucutta hâlikin mahlûka takdîmi ise bedihidir. Muhakkaktır ki zatı hak mekân ve zamandan evvel mevcut idi. Eğer mekân ve zamanın husûlinden sonra vucût bulmuş olsaydı hakikat zâtına inkılap ârız olmak lâzım gelirdi. Bu ise hak ilâhide muhaldir. <Rabbi’l-‘âlemin>i işte bu suretle mekân ve zamandan tenzih eylemektedir.

**

*

18. sayfa

<Rabbi’l-‘âlemin> zât-ı hakkı ..... dedikleri yolda bir mahalle hulûl etmek ..... Dâhi tenzih eder. Çünkü hudâ avalimin rabbi olunca mâsivânın îcâb olması îcâb eyler. Hâlik ise vucutta mahkuk sâbik olmak lâzım geleceğinden hiçbir mahal yok iken ilah var idi demek olur ki bundan mahalle ihtiyâcı olmadığı anlaşılır. Mahal yok iken var olan bir şeyin vucûd-ı mahalden sonra âna ihtikârı ise mümtenî’dir.

**

*

<Elhamdülillâhi Rabbi’l-‘âlemin> de ilâhın mûcibi bizatihi olmayıp fai’li muhtar olduğuna da delalet vardır. Zira mucibi bizzatı olan şey hiçbir fai’inde hamd ve ta‘zime müstahak olmaz. Ma‘lum değil midir ki insan mesela ateşin hararetinden, bozuk bürudetinden müntefî’ olduğu vakit ne ateşe, ne de buza hamd ve ta

‘zim etmez? Çünkü ateşin teshinde, bozuk tebridde de müşahede olunan tesir-i kudret ve ihtiyar ile değil, bittabi’dır.

Her müstehak hamd ve ta‘zim fâi‘l-i muhtardır. Mademki huda da bu istihkakın vücuduna hükmediliyor. Fai‘l-i muhtar olduğuna da hükmedilmek lazım gelir.

Fai‘l-i muhtar olduğu şundan bilinir ki âsar-ı ve ma‘lulât-ı mûcibi bizzati olan şeyin âsar ve ma‘lulatı gibi mümteni-i‘t-teğayyur değil, mütegayyirdir. Görülen tağyirattan anlaşılır ki ilah, kâinatta ihtiyar ile isti‘mal etmektedir. Burası sübut bulunca hamd ve ta‘zime istihkakı dahi sabit olur.

Göz önünde bulunan muhkem, müntezim bir eser elbette sânia’nın ‘ilim ile ittisafına şehadet eder. Menafi’ ve mesâlih ‘ubbade muvafık olarak halk edilmiş olan ‘âlimin her cehtinde ahkâm, intizam müşahede olunuyor. Böyle bir eser mukmil mucidinin ilim ile muttasıf olduğuna delalet etmez mi?

Şu burhan-ı bahirle ilahın alîm olduğuna da dahi tereddüt mahal kalmıyor.

Tafsilat-ı vakîâ‘mızdan yakinen bilinir ki <Elhamdülillahi Rabbi‘l-‘âlemin> kavli Allah’ın vücuduna, mekândan, zamandan hululden münezehiyyetine, kemâl-i kudretine, kemâl-i ‘ilmine, kemâl-i hikmetine delâlet eylemektedir.

<Elhamdülillah> buyurulması üzerine bir şahsın mefrud tarafından îrad olduğuna belâyı mebhasde beyân eylediğimiz iki sualden birincisi olan <ilahın vücûdunu ne ile bilelim?> suâlîne verilen <Rabbi‘l-âlemin> cevâb-ı müsteki hakkında îzâhımız burada hatem buldu.

<Hamda istihkâkını neden anlayalım?>dan ibaret olan ikinci suale verilen <O Rahman ve Rahim’dır> cevâbını dahi bervech-i îzah eyleriz:

Dünyada insan iki türlü halden hâli olmaz. Ya selâmet ve saâ‘dette yahut zahmet ve sefâlette bulunur. İhtimal ola göre mazhar ihsan ilahi olmuş olacağından ilahın Rahman ve Rahim olduğu tebyîn etmiş olur. İhtimâl-i sâniye göre hâl-i insan da iki sûret görülebilir: çektiği âlâm-ı ya ‘ibad yahut Rabbü‘l-‘ibad tarafından teslit edilmiş bulunur. Sûret-i evveli mütehakkık ise Hudâ yevm-i dinde zulmeden mazlumların hakkını alacağını va‘d etmemiş midir?

Sûret-i sâniye muhakkık ise zü‘l-Kibriya rûz peşinde ‘âlem-i dünyeviyeye dûçar olmuş

bulunanlara sevâb-ı cüziyle, fazlı bi ‘adıyla nâil edeceğini tebşir buyurmamış mıdır?

Birinci ihtimale göre ilahın Rahman ve Rahim olduğu tebyin edeceği gibi ikinci ihtimâlin iki sûretine göre dâhi Rahman ve Rahim bulunduğu mütebeyyin olur. Böyle bir mevlanın hamd ve ta’zime istihkakına ise kimsenin diyeceği olamaz.>

Şu îzâhımızı zîver nazar-ı insâf eden akla elbette teslim ederler ki <Hamd ‘âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. O Rahman ve Rahim’dır. Din gününün sahibidir.> kavli keriminden ekmel ve efdal bir söz tertib-i dâire-i imkânın haricindedir. İşte ‘icaz-ı Kur’an buna derler! İşte suhan-sinâsan cihânı hayran eden buralarıdır!

**

Sıfat-ı rububiyete mütea‘llak kelâm sûre-i Fâtiha’nın buraya kadar gördüklerimiz kelimât-ı kudsiyesiyle itmam bulunduktan sonra <Yalnız sana kulluk ederiz> kavliyle ubudiyyete dair âdap ve ısrarın beyânına âğaz buyurulmuştur.

Ma‘lum olmalıdır ki insan ceset ile ruhtan merkepdır. Cesetten maksut ruha nafi‘ olan şeylerin iktisabı için ruha alet olmasıdır. Binaen aleyhi efdal-i ahval ceset ve ruhun saâ’det-i bakiye-i ruhaniyeye iktisab etmesine mua‘yyen olacak ‘amel ile iştigâlidir. Bu ‘amel ise ma‘bud-u hakîkiye ta’zim ifade edecek şeylerden ibarettir. Demek olur ki dünya da ahsen-i ahval ibadetle iştigâlidir. Zâten insanı evvel-i derecât-ı saa’dete bu hal îsal edebilir. İşte <Yalnız sana ibadet ederiz.> ta’lim ma’budanesinden murad budur!

‘Abd-i ‘akıl bir müddet bu derecede ibadetle müştegil olduktan sonra aheste aheste menur şah-ı rahî olacak envar-ı âlem gayb sayesinde görür ki etmekte olduğu ibadat yalnız kendi sa’yiyle değil, tevfi‘ ve iâ’ne-i hakla husûle gelmektedir. İşte bu makam derece-i vustâya kemaldır ki ve <Yalnız senden yardım dileriz> irşâdı mebnî burasını bilmeğe mua‘yyen olur. Bu makâmı dâhi geçtikten sonra ‘abde münkeşif olur ki hidâyet ancak Hudâ’dandır. Envâr-ı mukâşefat ise ancak hidayetullah ile bahli eder. İşte <ihdinasıradal müstekim> meşâ’le-i feyzada bu yolu gösterir!

**

*

Latife

1

İtikatta menhec hakkı sırat-ı müstekimdir. Şöyle ki hakkı ilahide müteveğğil tenzih olanlar ta’dil ve nefy sıfatı muhatırasına uğrarlar müteveğğil-i ispat olanlar dahi teşbihe ve ispat-ı cismaniyet derdine düşerler. Bu yolların ikisi de çıkmaz. Sırat-ı müstakim ise ta’dil ve teşbihten hali ikrardan ibarettir. Kezalik < ‘abd efa’linde irade-i külliyyeye maliktir.> diyenler kaderiyeye, <‘abdın efa’linde iradesi yoktur.> diyenler cebriyeye iltihak etmiş olacakları cihetle ashab-ı delaleden sayılırlar. Sırat-ı müstakim ise her şeyin kazay-ı ilahî ile vücut bulduğunu ikrar ile beraber ‘abde ispat fiil eylemektir. Amelde dahi menhec hakkı sırat-ı müstekimdir. Şöyle ki: ‘amali şehvaniyeye münhemmin olanlar üftade-i fucûr olurlar. Sırat-ı müstakim ise ikisi ortasıdır ki ‘iffettir. Kezalik amel-i gazviyeye münhemmin olanlar duçar-ı tehura olurlar. Amel-i mezkuranın terkinde mübalağa edenler dahi hal-i cebanette bulunurlar. Sırat-ı müstakim ise ikisi ortasıdır ki şecaattir.

< Latife >

Sırat-ı müstakim biri icabiye, diğeri silbiye olmak üzere iki sıfatla vasıf olundu. Sıfat-ı icabiye bu yolun mazhar-ı en'am olan Huda olan bihtiyarın mesleği olmasıdır. Sıfat-ı silbiye dahi bu yolun irtikâbı şehavat ile kuvve-i 'ameliyyelerinin fesadından nâşi calip gazab-ı alihe olanlarla kuvve-i nazariyelerinin fesadından nâşi 'akaid hakka maa'rif yakiniyyeden bi behra kalanların mesleği olmamasıdır.

< Latife >

Bazı 'ulema derler ki:

< Bizi doğru yola ilet > kavliyle iktifa buyurulmayıp da < nimet verdiklerinin yoluna ilet > dahi denilmesinin hikmeti şu olmalıdır ki: bir sâlik kendisini turuk-ı delaletten vekaya ile sırat-ı müstakime sevk edecek bir mürşidin feyz-i nazarine mazhar olmadıkça hidayet ve mûkaşefe makamına vasil olamaz. Mürşidin lüzumu aşikârdır. Zira ekser-i halk hakkı batıldan temyize muktedir değildirler. Bir nakıs herhalde bir kâmile iktida etmelidir andan kuvvet ala ala menzile-i kâmile doğru yol alabilsin.

Bu ifadatımızdan anlaşılmak lazım gelir ki sure-i Fatiha < Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim > ayetinde mezkûr ve bilinmesi ehemmi umur olan ahdi-i rububiyyetle ahdi-i ububiyyeti beyan etmektedir.

**

*

Söze burada şöyle girişelim:

Ahval-i 'âlem hayır ve şer ile mahbub ve mekruh ile memzucdur. Bunu herkes bilir. Fakat biz deriz ki: 'âlemde şer çok ise de hayır andan daha çoktur. Hastalık çok ise de sıhhat andan daha çoktur. Açlık çok ise de tokluk andan daha çoktur. 'Akıl nefsinin nazar-ı itibara aldığı vakit kendini tağyirat daima içinde görmekle beraber bu tağyiratın çoğunu selamet, keramet, rahat, behcet gibi enva-i' hayırdan olmak üzere bulur.

Bu tağyirat ba'de'l-'âdemi hudusi mukteda bulunmakla bir âlih-i kadirin vücuduna delalet eylediği gibi şimdi ihtar ettiğimiz vecih ile ahvalin ağılebi hayır olduğundan bu ilahın Rahim, Muhsin, Kerim olduğuna dahi delalet eder.

Tağyiratın vücudu âlihe delaleti şu cihetle sabittir ki fitrat-ı selime ba'de'l -'âdem vücudu olan bir şeyin elbette bir mucidi olmak lazım geleceğine şehadet etmektedir.

Mesela evvelce binadan hali bulunduğunu bildiğimiz bir arsa vücuda getirilmiş olduğunu görsek aklımız derhal o hanenin bir banisi olmak icap edeceğine 'arz-ı kevahi eylemez mi? Biyehdihi koyandan birisi bu madede edebileceğine dair bize bin laf söylese zerre kadar şüpheyi düşer miyiz?

Mademki hakikat hali budur şu darü't' tagayyüratın bir mucid-i müessiri olduğu muhakkaktır.

Bu mucid-i müessirin Rahim olduğu dahi şu cihetle sabittir ki yukarıda söylediğimiz vech ile tağayyurat-ı mahsusanın ağılebi hayırdan ibarettir. Ekser-i efa'li hayır olan bir zatın Rahim olduğunda şüphe mi edilir?

Bunda şüphe edilemeyeceği gibi o zatın müstehak hamd ve ta'zim olduğunda dahi tereddüt olunamaz.

Ahval-i mezkurayı bilmesi lazım gelen her 'aklın amade-i hamd-i Huda olacağı bedihiyyattan bulunması mebni ta'lim-i tıraz-ı hamd için evvel-i Fatiha da <Hamd Allah'a mahsustur > buyuruldu.

Bu suretle makam-ı hamda işaret olunduktan sonra <Âlemlerin Rabbine > kavliyle andan 'ala ve 'azam bir makam-ı diğer gösterildi. Denilmiş oldu ki:

< Ey vird-i < hamd Allah'adır > ı teallüme muvafık olan hamid! Zannetme ki hamdiyle müştegil olduğun ilah yalnız senin ilahındır. Bil ki O hem senin, hem kâffe-i 'avalimin ilahıdır. Sen ilaha ne için muhtaç isen 'avalimde anın için muhtaçtır. Mademki illette iştirak var ma'lulde de iştirak olmak tabi'dir. Binaen aleyh sana uslub-u hamdi öğreden ilah senden dahil olduğun halde bütün 'alemlerin Rabbidir. >

İlahın vechi mezkûr üzere halk 'avalime iktidar-ı teslim olunca ehlik 'avalime dahi iktidarı ve cemi-i' kâinattan istiğnası teslim olunmak iktiza eder. Böyle kadir, böyle kahir, böyle gani bir ilahın derece-i kibriyasını düşünmelidir.

Bu kibriyayı hayale alan 'abdin ezkar-ı kabilesinden biride < Ben şu kemal-i zatınla rütbe-i rafa'tini tasavvurdan bile 'aciz bulunduğum Rabbime takribe nasıl yol bulabileceğim? > fikri olur.

İşte < Rahmandır, Rahim'dir, din gününün sahibidir.> kavli 'abdin aradığı çare-i takribi işa'r için irad olunmuştur. Bununla da denilmiş oldu ki:

< 'abdi zai'fim! Benim kudret ve heybetim azim olmakla beraber rahmetim de azimdir. Hâkim-i ruzi ceza ise benim! Hayat-ı dünyeviyeyi haiz bulunduğun müddetçe rahmet ve nimetimden müstefid olursun. 'âlim diğere intikalinde dahi 'amalinden hiçbirini izaa' etmem. Bir hayrına bin hayır ile mukabele ederim. Ma'siyetin var ise ona da gufran ve ihsan ile karşılarım.>

Rububiyet bu yolda ifham olunduktan sonra üç türlü emr-i ilahi tebliğ buyuruldu: birincisi 'amal-i zahiriye muvazıbtadır ki makam-ı şeria'ttır. Buna <yalnız sana kulluk ederiz> tebliğ eder. İkincisi 'âlim 'âlem-i şehadetten 'âlem-i gayba teveccühle o 'âlemi bu 'âleme mazhar görmek ve imdad gibi olmadıkça 'amal-i zahirede istikamet müyesser olamayacağını bilmektir ki makam-ı tariktedir. Buna < Yalnız senden yardım dileriz > bildirir. Üçüncüsü 'âlem-i şehadet-i bi'l külliye ma'zul ve kâffe-i umuri ve eşyayı münhasıran yedullaha mevdu' görmektir ki makam-ı hakikattir. Buna dahi o makamı müşahede eden zuyur-ı zeban ikan edeceği < bizi doğru yola ilet> gösterir.

Burada bazı dekayık daha arz etmek istiyoruz. Şöyle ki:

Madlub-u vahidin tahsili için hemdest sa'yı olmuş ervâh-ı kesireye nispetle yalnız bir ruhun zayıf kalacağı meselemdir. Bir ruhun ervâh-ı müctemiâ'nın zaferyab olabileceği maksuda münferiden vasil olamaz.

İnsan yalnızca nail olamayacağını anlayınca ruhunun mûkaşefât-ı ruhaniye, envâr-ı secaniye talebinde bulunan ervah-ı mutahhireye iltihakına lüzum his eder. Ba'de'l-iltihaka onlardan mua'venet göreceği cihetle taleb-i kuvvet, isti'dad-ı kemal bulur. Binaen aleyh hal-i vahdetle nail olamayacağı makası da bu cemiyette nail olabilir. İşte < Bizi doğru yola ilet >e müteâ'kıben < Nimet verdiklerinin yoluna > buyurulması bu nükte-i celileye mübinidir.

Bu ruhun ervah-ı mutahhire ile ittihad-ı kuvvet ve isti'dâdını tezyîd ve kemal edeceği bu vecih ile beyan olunduktan sonra ervah-ı habise ise ittifakın mucibi hüsrân olacağı dahi fisaka işaret eden < Gazaba uğramışların yoluna değil > ve küffara delalet eden < Doğrudan sapmışların yoluna değil > kavilleriyle tahzirkarane tefhim buyurulmuştur.

Mademki balada ifade kalındığı üzere < Yalnız sana ibadet ederiz > ile şeria't, < Yalnız senden yardım dileriz > ile makam-ı tarikat, < Bizi dosdoğru yola ilet > ile de makam-ı hakikat gösterildikten sonra erbâb-ı safa ile ittihat sayesinde istisa'd, erbab-ı şekâvetten mübaa'tle dahi istikmal reşâd-i müyesser olacağı bildiriliyor. Sure-i yegâne-i Fatiha kâffe-i mea'ric beşeriyeye, kâffe-i kemâlât-ı insaniyeye gayet hakimane ta'yin ve bunları son derecede güzel bir üslup ile bütün cihana rahîmâne telkin etmiş olmaz mı?

**

*

Biraz da şöyle diyelim:

Celeb-i hayrât ve lezzât, def-i' mekruhat ve mehafat-ı insanın muktezayı hilkatidir. Bu 'âlem 'âlem-i esbab olmakla celb-i hayr, def-i' şer ancak vesâid-i mua'yyineye müracaatle müyesser olabilir. İnsan bakıyor ki esbaba teşabüs edilmedikçe ne celb-i hayr, ne de def-i' şer mümkün olamıyor vesaid-i celb ve def-i' olan esbabı zahireye bir mil şedîd peyda ediyor. Esbabın husuli mutalibe hizmeti de madem gördükçe bunlara ta'lik-i hatıra devam ve tezayid edip gidiyor.

Hikmeten sabittir ki bir şeyle kesret iştigalinden melekât-ı râsiha vücuda gelir. Tabi' beşer ise teşbihe meyyaldir.

Umûr-u ma'lumeden değil midir ki sanatla müddet-i medyde uğraşan âdem o sanatla bir meleke-i kaviyye peyda eder? İştigal ve devamı ne kadar ziyade olursa hâsıl ettiği meleke de o kadar kuvvetli olur?

Umur-u meçhuleden midir ki insan fîsk ile mecâlis olduğu zaman tabi'atında fîska mil his eder? Bunun sebebi de ervâhın hep muhakat ve itilaf ile mecbul bulunmasıdır?

İfade ettiğimiz vecih ile esbabsız celb-i menfaa't, def-i' mudirratı imkânda olmadığından ekser-i nas zâhireye şiddet-i muhabbetle müdavim bulunur. Fakat insana hidayet-i hakkı mesadif olunca bu esbabın hakayikini şâfi vâfi bir surette teemmüle başlar. Mesela cebâbireden cihânı istîla etmiş birini görürde kendi kendine der ki:

<Şu da benim gibi bir âdem olduğu halde bugün 'âleme hükmediyor. Bu neden? Acaba kendi fart kuvvetinden, kemal-i dirayetinden mi? Hayır? Hakikat-i hali mutlaka böyle değil. Bundan kuvvetli, bundan dirayetli âdem çok! >

Şu mülâhazayı derpiş eyleyerek hükmeder ki bu emaret ve riyaseto âdemin kuvvet ve dirayetiyle değil, iradesi ret olunmaz bir kerim-i kassâmın, bir kerîm-i 'alâmın kısmet ve hikmetiyle husûle gelmiştir.

İnsanın nazar-ı i'tibarı bu fikrini teyit edecek daha nice âsâra tesadüfle bunlarda tecelli etmekte olan hakikâti gördükçe, müessir-i hakiki kim olduğunu düşündükçe kalb-i esbâb-ı zahireden bilinsiraf müsebbib-i esbaba teveccüh eder.

Bu yoldaki i'tibaratı ve mûkaşefatı teselsül ede ede bir hale gelir ki her gördüğünü hayıra ancak < Nafi' > isminin, her gördüğünü şerri dahi ancak < Zar > isminin tecelliyat-ı mahsusasından olmak üzere telakki edip ortada müessir-i bir bulur. Bu irfan-ı i'layı hâsıl etmiş olan bir kalp derrak mümkün müdür ki vechillahtan gayri şâyân-ı teveccüh bir cihet görüp de ma'nen irtikab işrak edebilsin?

Bu hale bu makama vasil olan insan şükür ve şikâyetini ancak bârigah-ı ilâhiye refi' edebilir. Edeceği hamd ve ta'zim hudaya münhasır olur. İşte o zaman ma'nayı hakikisini bilerek < Elhamdülillah > der.

'Âlem-i süflide tasarruf ancak hakkın olduğu nazarında ta'yin edince fikri bir derece daha yükselerek 'âlem-i 'ulviyede dahi tasarrufu yine ancak hakkın olduğunu görür.

İşte ne demek olduğunu anlayarak o vakit < Âlemlerin Rabbi >dir.

Bir 'âlem-i süfliye, bir 'âlem-i 'ulvi atf-ı nazar-ı emâ'n ederek hüsn-ü tertibine, kemal-i intizamına hayran kalacağı kâinat-ı sâni' hâkimin kemâl-i rahmetini i'lan ettiği için yekziban-ı ikrar olmuş görünce bir lisan-ı 'arifane ile < Rahman, Rahim >dir.

Bu müşâhedât ile mesâlih-i dünyeviyesini tesviye eden fazl-ı hak olduğunu anlayan insan umûr-u uhreviyesi nasıl olacağını teemmüle başlar. Çok geçmez, kalbine bir inşirah gelir. Zira verd-i ziban takdîs eylediği Fatiha'nın kendisine < Mâlik-i yevmi'd-din – ile – er-Rahmâni'r-Rahîm – beyinde fark yoktur. Mâlik-i yevmi'd-din tanıdığın ilah âsâr-ı bedîi' rahmetini gördüğün ilahtır. O her 'âlemde Rahmân ve Rahîmdir. > demiş kadar olduğunu fehm ile teyakkûn eyler ki dünyada, ahirette ıslâh-i mühimmatına mütekeffil ancak Rabbü'l-'âlemîndir. Bunun üzerine artık masivaya iltifat

edemez, kalbinde Haktan gayrıya ta'lik bulamaz olur.

Bir zaman ekâbir-i ehl-i dünyaya mâil, onların hizmetiyle müştâğıl olan ve îfâ-yı hizmetten sonra tahsil mühimmatında onlardan istiâ'ne eden insan bu ta'likin zevâlini müteâ'kıben bilir ki hizmet-i ekâbirde bulunmaktan hizmet-i ma'bûdda bulunmak elbette evlâdır. İşte o vakit mahlusane < Yalnız sana 'ibadet ederiz > dir.

'abde göre bunun ma'nası şu olur < Ya Rab! Ben bundan ol seneden gayrı taraflara mütevecce ve mu'tebed idim. Şimdi ise 'ibadetimi sana tahsis eyledim.>

Bundan sonra lisan 'ubudiyeti tezyin edecek olan "iyyeke nesta'in " yine 'abde göre demek olur ki: < İlâhi! Ben bundan evvel öteden beriden müste'in idim. Şimdi ise ancak senden isti'ane ediyorum.>

Ba'de seri'- ezzavail olan mal ve cahin istihsali için halka müreca'atdan doğru yolu bulmak için Halika müraca'at elbette evveli olacağını tefekkürle < Bizi doğru yola ilet > niyazında bulur.

Ehli dünya ikiye münkasım olup bir kısmı ancak Halika 'ibadet, ancak Halikden isti'ane edenler, kısmı diğeri ise halka hizmet, halkdan isti'ane eyleyenler olduğundan tabi'idir ki 'adb-i sadık kendisini fırka-i saniyeye iltihakdan vekaye ile fırka-i evlaya ilhak buyurmasını cenabı-ı hakdan istida' eyler. Bu istid'ayı selametçü yâneyi de < O kendilerine nimet verdiğin mutlu kimselerin yoluna; o gazaba uğramışların ve o sapmışların yoluna değil. >

**

*

Demesiyle bargâh-ı Allahu arz etmiş olur.

Kitab-ı riyaziyede tercüme ettiğimiz < Sûre-i Fâtiha'dan müstenbit ısrar aklıyla> 'ünvanlı makale- ki yukarıdaki fikri ile hitam buldu. Mefâti'h'ul-gaybin ancak yedi buçuk sâhifesini işğal eylemiştir.

Hâlbuki yalnız sûre-i Fâtiha'nın havi olduğu her türlü ahkâm ve ısrâ-ı ilahiyeyi beyan ancak müşarun ileyhin tertip eylediği mukaddime-i bedi'a bu sahifelerden iki yüz yirmi şu kadarını tezyin ediyor. Sahifelerin büyüklüğü ise tercümemizle bil mukayese anlaşılabilir.

Burada sahife hesabına beyhude girmiştik. Fahreddin muhakkakın sure-i celileyi izah

için ne kadar söz söylemiş olduğuna dair bir fikir müccel vermek istiyoruz.

Bu fikri alanları yukarıdan niçin < Hazret-i Râzi mukaddime-i mezkûrede hakikaten sûre-i Fâtiha'nın o kadar fevâid ve nefâisini beyan eylemiştir ki amma kurana dair bu derecede tatkik ve tafsil almamızdan hiç birisine müyesser olmamıştır. > diyebildiğimizi suhûletle anlarlar.

Râzi'nin bu nebze-i izâhatını dikkatle okuyanlar, içinde mürâtıp ederek beşerin her birine göre söz bulunduğunu, her bir sözün mertebesi ne göre bir fikri terbiye edebileceğini görürler. Bu aralık Râzi'nin büyüklüğü de bizzarûre tebeyyün eder.

Râzi'de bu fikr-i hikmeti âmuz nedir? Bir feyz-i Kur'an'idir.

Râziye müratib-ı idrâkı bildiren Kur'an olduğu müratib-ı idrâke göre söz söylemeği öğreten yine Kur'an'dır.

Kur'an'ı ma'lum muaccez beyandır. Mürebbi-i cehânidir. Kur'an'ın bize öğrettiği Rabb'ül-âlemin bir insanımı yaratıyor, bir insanımı yaratacak ki Kur'an'dan taa'llüm hikmet etmesin yahut etmeyecek olsun?

Kur'an her fikrin mürebbisidir. Ma'liyesidir. Derecât-ı mütefâvete-i efkârın ek hikmet-i âmuz numuneleri Kur'an'da görülür. Bunların terbiyesi, i'lası çarelerini dahi ek hakimâne bir sûrette Kur'an gösterir.

Sade fikirli, mütevessıt fikirli, âli fikirli olmak üzere üçe taksim olunan insanlardan her biri kabiliyetine göre Kur'an'dan hassa rubâ-i hikmet olur. Birincisi Kur'an'ı okur, ikincisinin derecesi ne yetişir.

İkincisi mutala'ada bulunur, üçüncünün rütbesini bulur. Üçüncüsü taktik eder, nihayeti olmayan tabakât-ı Teâ'liye birer birer çıkar gider.

< ان للقرآن ظهرا و بطنا و لبطنه بطنا الى سبعة ابطن > hadis-i alisi buralarını göstermiyor mu?

Kitabımızın neşr etmekte olduğu nur baki kâinatı tutup durduğu halde ne garib culudur ki birçok insana < Münker Kur'an > ünvan olmaktadır!

Bu hal hakikat de neden garip olsun? Kur'an hem hâdi hem mudil değil midir?

“Kurana inanlarda var! > diye teaccüb edenlere Kur'an < Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Suali ilmiyanesini îrad ederse ne cevap verecekler?

<(Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. > hikmetinin

ariflerinden şa'ir Kur'an'ı perest < Busiri > bu bab da taaccübe lüzum olmadığını su beyitlerle ne güzel beyan eylemiştir!

لا تعجبين لحسود راح ينكرها
تجاهلا و هو عين الحانق الفهم
قد تنكر العين ضوء الشمس من رمد
و ينكر الفم طعم الماء من سقم

**

*

Şu dilneşin beyte iki eserde tesadüf ettim:

و على تفسنن و عصفيد بحسنه
يفنى الزمان و فيد مالم يوصف

Bunların birinde beytin Kur'an hakkında söylenmiş olduğu beyanıla zamirler Kur'an'a irca' oluyordu. Diğerinde ise beyt-i na't-ı şerif olarak gösterildiğinden zamirlerin mercii bütün ashâb-ı zamir gibi imlah er-Resul Efendimiz olmak lazım geliyordu.

Merci' hakkında şu iki muhtelif ifadeden birini tercih etmek isteyip beyt-i taktik ile veche ruchan aramağa başladım.

Kurana baktım. Hazret-i Peygamberimizi gördüm gönlümde:

سوره و الليل ديدم وصف كيسوى شماس
و الضحى خواندم سراسر نسخه روى شماس

Gibi âşıkane nağmeler temevvüce başladı.

Hazret-i Peygamberi nazar-ı takdise aldım. Kur'an okuyorum sandım. Hatıramdan:

Hulikat müberri'en min külli 'aybin
Keenneke kad hulikat kemâ teşâü

Gibi münzihane hitaplar geçmeğe başladı. Kuran ile sahip Kur'an'ı ayine-i yek diğer buldum.

Veche ruchan arayan şaire bak! Ortada kendini dahi bulamaz oldu!

Bu istiğrak âleminde, ba'zı aşıkân imta:

Zi-firâk tâ-be-kadem her kucâ ki mî ne-keder

Kirişme dâmen-i dil mû keşed ki câ-incâst

Didiren hayal-i mukaddes-i Muhammediye bir ubudiyet deha arz etmek isteyerek kıda'-i âtiyeyi söyledi ki Fatiha-i nur i zammının bir pertevi olan < i'caz-ı Kur'an > ın hatimesi olsa yakışır:

Dest-i i'câzında izhar itdiği âyât ile

Enfûs ü âfâkı hayran etdi Kur'an'ın senin

Sen nasıl hurşîd-i lâhûtisin ey mahbûb-ı Hak

Oldı ... Kur'an'da hayrânın senin

Zahî feyz-i Fâtiha! Zahî hüsn-i hâtîme!

Tamam

Matbaa't-ı Ebu'z-Ziya

SONUÇ

Kur'ân zaten hayâl-i beşere sığmayacak derecede büyüktür. Hâlik'in hakikatini bilmek isteyen kişi Kur'an'ın mahiyetini bilmesi gerekir. Kişi ne kadar çok Kur'an üzerine düşünür ve hayatına tatbik ederse nazarında da o derece yüce olur.

Bu çalışma da genel olarak Kur'an'ın i'câzlığı hakkında bilgi verilmiştir ve edebiyatımızın önemli isimlerinden Muallim Naci, İ'câzu'l-Kur'an adlı eseriyle, yüce kitabımız Kur'an'ı Kerim'in bir başka yönünü ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Arapçaya ve kendi kültürümüze derin nüfuzunu da ortaya koyan bu eserinde, Muallim Naci, Kur'an'ın eşsizliğini dile getirirken, bir yandan da, büyük müfessir Fahreddin Razi'nin tefsirini Türk kamuoyuna tanıtmaya çalışmış ve bu hususta bir eksiğini kapatmak istemiştir. Onun bir an önce Türk okuyucusunun istifadesine sunulmasını istediği Tefsiri Kebir'in Türkçeye tercümesi ise, muallim Naci'nin bu eserinden hemen hemen bir asır sonraya rastlar. Bu da, büyük edibimizin, Kur'an'a hizmet konusunda bir ihtiyacı fark etmekte gerek çağdaşlarının, gerekse kendisinden sonra gelenlerin bir hayli ilerisinde bulunduğunu belgelemektedir.

KAYNAKÇA

UÇMAN, Abdullah, “Muallim Nâci”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005